

ÜLKÜ TAMER'İN ŞİİR DÜNYASI VE İNSAN

*Meltem BAKIR**

Geliş Tarihi: 18.05.2020

Kabul Tarihi: 16.06.2020

Atf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: 5

Sayfa: 1-17

Yıl: 2020

Dönem: Haziran

Özet

20 Şubat 1937 tarihinde Gaziantep'te doğan Ülkü Tamer, İkinci Yeni akımının önemli isimlerindedir. 1958'de Robert Koleji ve ardından İstanbul Gazetecilik Enstitüsünde eğitimini tamamlayan şair, çok yönlü bir kişiliğe ve donanıma sahiptir. Yazın hayatına Gaziantep'te bir gazetede yayımladığı bir hikâyesiyle başlayan Ülkü Tamer'in on iki yaşındayken bastırıldığı tek perdelik bir piyesi ve pek çok dergide yayımladığı şiirleri mevcuttur. Aktörlük ve çevirmenlik de yapan Ülkü Tamer'in şiir kitaplarının yanı sıra hikâye, anı, çocuk kitabı, tiyatro ve senaryo türünde eserleri de bulunur. Ülkü Tamer, İkinci Yenicilerin vazgeçilmez unsurlarından yoğun ve kapalı imgeler, alışılmamış bağdaştırmalar ve dilin yeni bir üslupla ele alınıp işlenmesi gibi unsurları şiirlerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu da onun şiirini zaman zaman halktan uzak hale getirmiştir. Şair İkinci Yeni anlayışında şiirlerini kaleme aldığı bu dönemlerde belirli temalar üzerinde yoğunlaşır. Ancak kimi şiirleri ise daha çok toplumcu şiir anlayışına sahiptir. Şairin toplumcu edebiyat çizgisinde ele aldığı bu şiirler farklı görünüş ve içerikle insanı gözler önüne sererken aynı zamanda çoğunluğa hitap etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Ülkü Tamer'in hayatı ve şiirlerindeki temel yönelimler üzerinde durulacaktır. Ardından, şairin özellikle toplumcu şiirlerindeki insan portreleri ele alınıp bu şiirleri değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ülkü Tamer, İkinci Yeni, Şiir, İnsan.

* Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun.
meltmbkr@gmail.com / ORCID: 0000-0001-9196-8284

ÜLKÜ TAMER'S POETRY WORLD AND HUMAN

*Meltem BAKIR**

First Received: 18.05.2020

Accepted: 16.06.2020

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal
of Culture-Art-Architecture

Issue: 5

Pages: 1-17

Year: 2020

Session: June

Abstract

Ülkü Tamer who was born in 20th February 1937 in Gaziantep is one of the important names of the İkinci Yeni Movement. Studied at Robert College in 1958 and then graduated from the İstanbul Journalism Institute, he has multi-directional character and acquirements. Ülkü Tamer who has started his literature life with a story published at the journal in Gaziantep has poems which had been published at many magazines and a one-act-play published at when he was twelve. Also being an actor and a translator, Ülkü Tamer has poetry books besides his storybooks, memory books, children books, plays and scenarios. Ülkü Tamer has placed intense and buried imageries, unusual reconciliations and using language in a different and a new touch in the center of his poetry which are indispensable aspects of the İkinci Yeni Movement. and this approach puts his poetry away from the society from time to time. In those times the poet composes his poems with the aspects of the İkinci Yeni Movement, he has concentrates on specific themes. However, some of his poems has much more aspects of socialist poetry. The poems composed with the socialist poetry aspects has not only displays the human being with different perspectives and contents but also covers the majorities.

In this thesis, firstly it will be emphasized basic tendencies of Ülkü Tamer's life and his poetry. After, especially human portrays in poets socialist poetry will be approached and these poems will be interpreted.

Keywords: Ülkü Tamer, İkinci Yeni, Poetry, Human.

* Giresun University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature, Graduate Student, Giresun. melmbkr@gmail.com / ORCID: 0000-0001-9196-8284

Giriş: Ülkü Tamer'in Hayatı ve Şiirlerindeki Temel Yönelim

20 Şubat 1937 tarihinde Gaziantep'te doğan Ülkü Tamer, İkinci Yeni'nin önemli sanatçılarından biridir. İlkokulu Gaziantep'te ortaokul ve liseyi ise İstanbul'da Robert Koleji'nde tamamlayan şair, ardından İstanbul Gazetecilik Enstitüsünden mezun olur. Ülkü Tamer'in babası, Gaziantep esnafından İpekçi Tahsin, annesi ise Eskişehirli bir aileye mensuptur. Şair, okul hayatına başlamadan önce zamanının çoğunu babası gibi esnaf olan kişilerin yanında geçirir. Buradaki izlenimler, yaşanan duygular ve öğrenilen birtakım olgular şaire Antep ve Antepli olma şuurunu kazandırır. Dolayısıyla bu kültür ve odağındaki pek çok unsur, şairin benlik oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Şüphesiz şairin, Robert Koleji'ndeki eğitim hayatı onu çok farklı kılmıştır fakat o, memleketiyle olan ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Ülkü Tamer'in çocukluğu Antep kültürü içerisinde dopdolu geçer ve Antep, şairin dünyasında önemli bir iz bırakır. Bilhassa Antep çarşısı, şairin çocukluğundaki en önemli izleklerden birisidir.

Ülkü Tamer, birçok yönden şanslı bir çocukluk dönemi geçirir. Şairin okumaya ve yazmaya olan yakınlığı, okumayı seven geniş bir aile aracılığı ile başlar. Özellikle Ülkü Tamer'in annesi, o daha okula başlamadan ona okumayı ve yazmayı öğretir. Henüz çocukken Antep'te bir gazetede *Fakir Aile* isimli hikâyesi ile yazın dünyasına adım atar. Bu küçük hikâye onun için bir ilk olma özelliğini taşır. Ülkü Tamer daha sonra tüm hikâyelerini *Alleben Öyküleri* adını verdiği kitabında toplar. Yazarın bu kitabı 1991'de Yunus Nadi Armağanı'na layık görülür. Ülkü Tamer'in ayrıca aktörlük ve çevirmenlik yaptığı göz önünde bulundurulduğunda sanatçı, Edith Hamilton'dan çevirdiği *Mitologya* ile de 1965'te Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazanır.

Duygular Konuşuyor adını taşıyan tek perdelik okul piyesini bastırduğunda ise Ülkü Tamer sadece on iki yaşındadır. Ülkü Tamer'in bu istek ve ilgisi ise yine aynı yıllarda evde haftalık küçük bir de gazete hazırlamasını sağlar. Ülkü Tamer'in evde kendi çabalarıyla hazırladığı haftalık gazetenin ardından şairin hayatına *Kaynak* adlı edebiyat dergisi girer.

Bu dergide şairin *Dünyanın Bir Köşesinden Lucia* adlı ilk şiiri yayımlanır. Şair daha sonraları *Varlık* ve *Yeditepe* gibi dergilere de eserlerini gönderir. Ülkü Tamer, ortaokul ve liseye Robert Koleji'nde devam ederken Behçet Kemal Çağlar Ülkü Tamer'in sevdiği ve saygı duyduğu bir edebiyat hocasıdır.

İlk olarak Antep'te kurulan ve faaliyetlerini sürdüren sinematek, şairin sinema kültüründen etkilenmesine ve bu kültürden kendisine pay biçmesine, sinema ve tiyatro

alanlarına ilgi ve isteğinin çoğalmasına yarar. Tamer'in içindeki bu ilgi, zamanla bir tutkuya dönüşür. Hatta ortaokuldayken *Fareler ve İnsanlar*'ı evlerinin bodrumunda sergiler. Ülkü Tamer'in tiyatro ile ilgisi ilk gençlik yıllarına kadar devam eder ve pek çok arkadaşıyla sahne alır. Böylelikle 1958'de lise son sınıfta bir öğrenci olan Ülkü Tamer, arkadaşlarıyla birlikte yönettiği oyun ile farklı şehirlere turneye çıkma olanağı edinir.

1960'lı yıllarda Tamer, tiyatro ve sinemaya ağırlık vermiştir. Şair, Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları* adlı oyununda Midas rolü ile ilk kez Gençlik Tiyatrosunda sahne alır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde üniversiteye başlasa da edebiyata ve sinemaya karşı ilgisini kesmez.

Ülkü Tamer'in 1960'ta *Gök Onları Yanılmaz* adlı kitabı Gaziantep'te yayımlanır. Söz konusu kitabın kapağı maddi imkânsızlıklar sebebiyle İstanbul'da basılır. Kitabın iç sayfalarından kimilerini kartona bastıran Ülkü Tamer, yasa gereği Derleme Müdürlüğü'ne kitabını ulaştırmaması sebebiyle mahkemeye çağırılır ve mahkeme tarafından kitap, bir kartpostal olarak değerlendirilir.

Ülkü Tamer 1958'de *Varlık* dergisine yoğunlaşmıştır. Yaşar Nabi Nayır'ın da yönlendirmesiyle *Varlık* için çeviriler yapar. *Hançer* isimli şiirinin *Varlık*'ta yayımlanmasının ardından Ülkü Tamer, Memet Fuat tarafından *Yeni Dergi*'ye davet edilir. Ardından şairin pek çok şiiri, okul olarak kabul ettiği ve benimsediği *Yeni Dergi*'de yayımlanır. Ülkü Tamer, *Yeni A*, *Pazar Postası*, *Yeditepe*, *Dost*, *Kitaplık*, *Yenilik*, *Papirüs*, *Sanat Olayı* gibi dergilerde de şiirlerini yayımlar.

Birçok yayınevi tarafından aranan bir kişi haline gelen Ülkü Tamer, *Milliyet Yayınları*'nın ve *Karacan Yayınları*'nın yöneticiliğini üstlenir. *Milliyet Çocuk Dergisi*'nde ise en aktif kişi Ülkü Tamer'dir. *Milliyet Çocuk*, Ülkü Tamer'le birlikte sıradan çocuk dergisi anlayışını tümüyle yıkar ve renkli ve çarpıcı bir dergi ile yayın dünyasında kendine yer edinir.

Ülkü Tamer'in farklı alanlarda çalışması, adının pek çok yerde zikredilmesini sağlamıştır. Bu durum şiirler kaleme alan, hikâyeler yazan ve piyeslerde bir oyuncu olarak faaliyet gösteren Ülkü Tamer için, çok sıra dışı bir hadise de değildir. Aktif ve de çok yönlü bir sanatçı olan Tamer'in bu becerisi zaman zaman gündeme gelmiş ve Muazzez Menemencioğlu ile yaptığı bir söyleşide bu konuya şöyle değinmiştir:

“-Adınızı çok değişik yerlerde duyuyoruz. Bir yandan şiir yazıyorsunuz, bol bol çeviriler yapıyorsunuz; bir bakıyoruz, adınız bir piyeste oyuncu olarak geçiyor,

sonra kitap kapakları hazırlıyorsunuz. Bu kadar çeşitli çaba şiirimize engel olmuyor mu?

-Galiba olmuyor. Şiir dışı çalışmalarım belki şiirimden biraz zaman çalıyor, ama buna karşılık başka şeyler veriyor bence. Örneğin tiyatroyla ilgilenmeseydim 'Gök Onları Yanıltmaz' adlı kitabımdaki 'tirad' saydığım birkaç şiiri yazamazdım. Faulkner'den çevirdiğim 'Kırmızı Yapraklar' benim için çok faydalı bir dil çalışması, yalnız okumakla edinemeyeceğim bir deney oldu. Yine de şiir dışı çalışmalarımın sürüp gideceğini sanmıyorum. Hepsi gerekirse şiir bile, yerlerini dört beş yıl sonra bir başka sanata bırakacaktır.'¹

Ülkü Tamer'in ilk şiir kitabı 1959'da yayımlanan *Soğuk Otların Altında* adını taşıırken bu tarihten itibaren toplamda yedi şiir kitabını barındıran toplu şiirlerini 1986'da *Yanardağın Üstündeki Kuş*² adını verdiği eserinde bir araya getirir. Ülkü Tamer İkinci Yeni şiir anlayışının önemli isimlerindedir. Ancak kimi şiirleri de toplumcu edebiyat çizgisinde incelenebilir.

İkinci Yeni şiirinde özgün ve farklı imge dünyası ile yapıtlar veren Ülkü Tamer, kapalı şiir anlayışı ile birlikte akımın en önde gelen isimlerinden biridir. Tamer, şiirlerinde daha çok çocuklarla, hayvanlarla ve tabiatla iç içedir. Şiirlerinde daha çok bir uyanışı, bir geri dönüş havasını işleyen Ülkü Tamer, sürekli olarak bir yerden bir başka yere yönelme arzusu içerisindedir. Bu durum ise İkinci Yeni akımı ile yalnızlaşan insanın bir kaçıışı olarak anlamlandırılabilir. Bu yönüyle şair, *Sıragöller* adlı kitabında yer alan "Serçe" isimli şiirde gökkuşağına bir yolculuk yapmayı arzular:

"[...]"

Yolculuk: gökkuşağına

Dağla birleştiği noktaya gökkuşağının

Neden istiyordum bu yolculuğu, onu bilmiyorum

Hem ben yolculuk etmeyi sevmem

¹Söyleşinin tamamı için bk. Muazzez Menemencioglu (Mart 1972), "Sanatçılarla Konuşmalar Ülkü Tamer'le", Varlık, S. 570, s. 9.

²"Yanardağın Üstündeki Kuş" adlı toplu şiir kitabında yer alan şiir kitaplarının isimleri şunlardır: "Soğuk Otların Altında", "Gök Onları Yanıltmaz", "Ezra ile Gary", "Virgülün Başından Geçenler", "İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür", "Sıragöller" ve "Antep Neresi"dir. Bk. Ülkü Tamer (Nisan 1998), Yanardağın Üstündeki Kuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Uykusuzluk beni yorar

Gökyüzü tünelleri beni korkutur

Ama bir şey vardı kayısı ağacında beni iten

Ve yağmur kesilince gökkuşağı beni çekiyordu” (Tamer 1998: 145-146).

Ülkü Tamer'in şiirleri İkinci Yeni akımının etkisi ile oldukça çetrefilli bir yapıya sahiptir. Bu şiirler okura bir ipucu vermemekle beraber, şiirleri üzerinde detaylı bir tasnifin yapılmasını engeller. Bu, Ülkü Tamer gibi İkinci Yeni şiirinin içerisinde yer edinen diğer sanatçılar için de geçerli bir durumdur. Bu durumun ciddiliğini ve özellikle de tehlikeli olan boyutunu ele alan Cemal Süreya ise görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Nuh'un gemisi gibiydi Ülkü Tamer'in ilk şiirleri: Kalabalık, şenlikli, her türlü imgenin erkeğini ve dışısını barındıran, terzilerle, dülgerlerle, tilkilerle, kirpilerle, sansarlarla ve her şeyle dolu. Hayatın, ölümün ve her şeyin amatörüydü Ülkü Tamer bu şiirlerde. Serpen, yığan, bir çalışma içindeydi. Belirsiz bir mitoloji adına nesnelere ilk envanterini çıkarıyordu sanki. Daha doğrusu böyle bir envanterden bir mitoloji yaratacak gibiydi. [...]” (Süreya 2018: 161).

İkinci Yeni'nin imgelerle dolu hayal dünyası sınırlı bir yapıdadır. Fakat çocukluğunu geçirdiği Antep ve kültürü, tiyatro, sinema ve çevirmenliğine katkı sağlayan Batı edebiyatı kaynakları ise Ülkü Tamer'in şiirinde kendini açıkça belli edecektir. O halde şairin şiirlerindeki bu özgün ve yoğun çeşitlilik İkinci Yeni akımında Ülkü Tamer'in yerini farklı noktalara ulaştırır.

İkinci Yeni anlayışını benimseyen Ülkü Tamer, yerele ve geleneğe olan olumlu duruşu ve tavrıyla oldukça dikkat çeker. Bu nedenle İkinci Yeni'nin imgelerle yüklü olan dünyasından bir süre sonra ayrılmayı tercih eder. Şair, bu düşüncesi ile hayatın bir o kadar canlı ve katıksız olan tarafına yönelmiş olur. İlk dönem şiirlerinin belirgin temalarından olan tabiat, ölüm, çocuk ve aşkta Ülkü Tamer, bulunduğu anlayış içerisinde kelimelerini özenle seçer. Bu durumun kapalı bir şiiri ortaya koyması ise kaçınılmaz olur.

1950'li yıllarda etkisini hissettirmeye başlayan İkinci Yeni, ortak bir dil ve imgeye dayanan bir şiir görüşüdür. Fakat Ülkü Tamer, özgün ve daima yenilikten yana tavrının yanı sıra gelenekten kesin çizgilerle kopulmaması gerektiğinin de altını çizer. Bu tutumu ile İkinci Yenicilerden farklı bir tutum sergiler.

Türk edebiyatı içerisinde gerek üslubu gerek tematik yönden çeşitlilik arz eden şiiriyle Ülkü Tamer, sürekli arayış içerisinde olmayı İkinci Yeni anlayışına borçludur. Çünkü İkinci Yeniciler daima bir arayışın peşinden giden şiiri, kendilerine odak noktası haline getirirler. Ülkü Tamer'in 1986'da yayımladığı *Antep Neresi* adlı yapıtı bünyesinde ninni, ağıt ve türkü şeklinde ele alınmış şiirleri içerir. Buradaki şiirler şairin, zaman zaman folklorik unsurlara başvurduğunun birer kanıtıdır. Şairin çocukluğunu geçirdiği Antep ve Antep kültürü bu şiirlerde kendine geniş bir yer edinecektir.

Şairin İkinci Yeni anlayışı içerisindeki şiirleri çözümlenmesi oldukça güç bir yapıyı teşkil eder. Ülkü Tamer'in şiirleri, üzerine yapılan yorumlara pek açık değildir. Üstelik bu dönemde, şiirlerinin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesi mümkün görünmemektedir. Öyle ki imgeler, Ülkü Tamer'in zihninde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla şairin bilinçaltındaki imge yüklü kelimeler kendi kendine yeten bir şiir anlayışının mevcudiyetini kanıtlar niteliktedir.

Şairin şiire sunduğu kelime kadrosu içerisinde özellikle “çocuk” imgesi yer alırken, Ülkü Tamer, İkinci Yeni sanatçıları arasında çocuk imgesini sıklıkla kullanan çocuk ruhlu bir şairdir. Çocuk imgesi ile geçmişin ve eskinin ideal dünyası içerisinde çocukluk yıllarına sürekli bir dönme arzusunda olan şair, kimi zaman ise toplumsal düzeni çocuk üzerinden sorgulatma yolunu tercih eder.

Ülkü Tamer'in Şiirlerinde İnsan Portreleri

Modern Hayatın Karşısında Bir Çocuk Olarak “İnsan”

Ülkü Tamer'in şiirleri tematik olarak çeşitlilik gösterse de şairin pek çok şiiri çocuk imgesi üzerine kuruludur. Yaşadığı toplumun olumsuzluklarını ve aksayan yönlerini en aza indirgemeyi hedefleyen şair; bir başkaldırı yolunu tercih etmemekle birlikte, mısralara dayanan şiiri ile bu olumsuzlukları azaltma yoluna gider. “Çocuk ve Şehir” başlığını verdiği şiirinde modern hayatın beraberinde getirdiği olumsuzluklara karşı şair, çocuk imgesi üzerinden bu durumdan nasıl etkilenildiğini, nasıl rahatsızlık duyduğunu ve modern hayatın –şehrin- insan yaşamında ne tür yıkımlara sebebiyet verdiğini dile getirir:

“[...]

Elmalar bile imrendirmez oldu seni.

Otlaklara, derelere, çayır böceklerine,

ağaçlara bile gücenik oldun.

Yeni ceketine bile kırgınsın şimdi,

kundurana bile uzaksın.

Kendine bile yeniksin, benim eski

benim eskimiş-sevdalı yavrum.

[...]

bu sokaklar sadece tabelâ sunuyor.

Yürü, boyuna yürü, gün gelir

tabelâları indirirsin köşe başlarından,

kimliğini asarsın onların yerine,

[...]” (Tamer 1998: 195).

Şair, “Yürü, hep yürü, durmadan yürü”, “Yürü, boyuna yürü, gün gelir” mısralarıyla kent yaşamının, çocuk üzerinde oluşturduğu etkisinden bir gün kurtulacağına umudu içerisinde. “*Bu sokaklar sadece tabelâ sunuyor*” mısraı ile de şair, adeta bir kimlik yozlaşmasının önüne geçmek istemektedir. Fakat bu durum modern hayat içerisinde çok mümkün görünmese de, şairin köye olan özlemi çocuk dünyası içerisinde kendisine yer bulur.

Ülkü Tamer’in “At”, “Sokak”, “Harita” adlı şiirlerinde çocuk imgesiyle karşılaşmak mümkündür. Çocuk bu şiirlerde, modern yaşama adapte olmaya çalışan bir varlıktır. Fakat adı geçen bu üç şiirde de çocuğun, bu yaşama ayak uydurması oldukça güçtür. Bu güç durumun farkında olan şair ise, “Sokak” adlı şiirde şu mısraları kaleme alarak duymuş olduğu üzüntüyü dile getirir:

[...]

güneşin arkasında binlerce güneş vardı daha.

Bunu niye unuttun, mahzun serçem,

çingirakların sesini niye duydun,

niye gözler iliştirdin yüreğine,

damlara, bacalara niye baktın? (Tamer 1998: 224).

“Harita” adlı şiirde ise Ülkü Tamer, yine çocuk imgesinden hareketle, içleri acıtan bir manzaraya değinir. Şiirin ana başlığı üzerinde yer alan “Ölüm Seçen Çocuklar” ibaresi ise oldukça dikkat çekicidir. Şiirde ele alınan çocuk, öğleye kadar bir kaynakçada çalışır ve ardından okula gider. Şairin çocuk için “bilirdi yoksulluğun haritasını yapmayı” mısraına karşı “ama öğretmeni Avrupa haritası istiyordu ondan” mısraı, çocuğun içinde bulunduğu hayat ile eğitim anlayışının birbirine zıt yönlerde ilerlediğini ortaya koyar:

[...]

Öğleye kadar kaynakçada çalışıyordu,

sonra okula gidip

kulaklarıyla görüyordu karatahtayı,

gözbebeklerine yürüyordu

elinde tuttuğu tebeşir.

Bilirdi yoksulluğun haritasını yapmayı,

ama öğretmeni

Avrupa haritası istiyordu ondan” (Tamer 1998: 227).

Ölüm ve Yaşam İkilemi Arasında Kalan “İnsan”

“Çünkü Çarşılardan Geçtim” başlıklı şiirde, Ülkü Tamer’in yine şehrin sıradanlığı içerisinde hayatını idame ettiren insanla karşılaşması mümkündür. Fakat bu insan, şehrin kalabalık yapısı etrafında yalnızlığını ancak ölüm imgesi ile ifade etmeyi tercih eder. Bu duygu ise, sadece şairin kendi iç dünyasında oluşan hissiyatlardır ve çevresindeki insanlar şairin içinde bulunduğu bu duygulara oldukça uzaktırlar. Bu durum ise şiirde, “Neden öldüğümü anlamayacaklar, çünkü güneşler doğar çarşılar üzerine” dizesi ile verilirken, ölümün insanın yaşamı üzerinde ciddi bir hadise olarak görülmediğine de dikkat çeker.

Şiirde geçen çarşı imgesi ise bilinçli olarak seçilmiş bir kelimedir. Çarşı, hiç şüphesiz şairin, insanın hayat karşısındaki tüm uğraşlarını gözler önüne seren bir imge seçimidir. Şair, şiirde ölümün insanoğlu için sürekli var olduğu fikrini verse de bir süre sonra bu olgunun sadece kendisi için temel bir öge olduğunu belirtir:

[...]

Neden öldüğümü anlamayacaklar, doğururken de bilmediler bunu,

Minareler gösterdiler yalnız, hep elimden tuttular.

Üstelik üzüldüler benimle, oldukça ağladılar,

Kim bilir nerelerden düştüm, nerelerim kanadı, hiç anlamadılar;

Baksam sevişirler şimdi ve salıncak kurarlar.

[...]” (Tamer 1998: 22).

Ülkü Tamer'in yaşamak ve ölmek arasında kaldığı bir şiiri de “Uzun Parmaklı Silahlar”dır. Şiirde geçen “silah” “haydut” ve “ev” kelimeleri özenle seçilmiştir. Bu bağlamda şiir, silah-haydut-ev üçlemesi olarak da ele alınabilir. Şiirde silahların haydutlar, haydutların ise evler üzerindeki olumsuz etkisi söz konusudur. Böyle bir ortamda şair, ölüm korkusuyla baş başadır. Şairin korkulu ve bir o kadar da telaşlı hali kolaylıkla hissedilir. Bu korkuyu yenmek için ise şairin kendine iki seçenek sunduğu görülür. Bu seçeneklerden biri ölüm iken diğeri yaşamdır:

“[...]

Durulmaz bu dağlarda artık, bu hıştırtıda;

Yapışmalı kabzalarına yollara inip

Ya uzun parmaklı silahlarına halkın,

Alışkanlık yüklemeli biraz korkaklığıma,

Kamyonlara binmeli hatta çiçekler toplamalı

Usandıkça kıpırdayan çürümüş bir yürekle.

Ya da varıp kıyısına cesur bir uçurumun

Uzun bir hançere doğru akşamla uyumalı” (Tamer 1998: 18).

Ülkü Tamer, “Tarla Kuşu” adlı şiirinde ise yine ölüm ve yaşam arasında bir çıkmazdadır. Ölümün bir an yeni başlangıçları doğurduğunu düşünen şair, bu duruma örnek olarak toprakla buluşan tohumun tekrar can bulmasını gösterir. Böylelikle şair, yaşama ve yaşamaya daha yakın bir konumdadır. Bu durum aynı zamanda şairin hayata umutla baktığını gözler önüne serer. Şiirde değinilen bir başka unsur ise denizdir. Denizin doğal hareketlerini gözlemleyen şair, ölümünün hiçbir şeyi değiştirip iyileştiremeyeceğini düşünür:

“Ölüler geçiyor tarla kuşundan,

gagasından, kanatlarından,

tarlasından.

Düşünüyor tarla kuşu:

ölüm acaba bir tohum muydu?

Dalgalara tükürsen

bire bin verir deniz,

bu kan neleri çoğaltacak” (Tamer, 1998: 205).

Mitolojik Bir Unsur Olarak “İnsan”

“Bir Soyguncunun Yüzü” adlı şiirde şair aşkın, güvenin ve şiirin Hades’ten³ kaçırdığını ifade ederken, kendisini Hades ile benzeştirir. Fakat Ülkü Tamer, adı geçen şiirde kendi içine hapsolmuş olan Hades’i sıyrarak, kendini kurtarma yoluna gider. Şiirde yine Yunan mitolojisine ait bir Tanrı olan Herakles⁴ ismi de geçer. Herakles, ise bir soyguncu olarak nitelendirilen sevgili ile güç bağlamında karşılaştırılır. Sevgili, Herakles’ten daha güçlü ve daha çok çıkışları olan bir varlık olarak kabul edilirken, yaptığı iyiliklerle de adından sıkça söz ettirir.

“Herakles Yunan kahramanlarının en ünlüsü, en tanınmış olanıdır. Genellikle ‘dünya savunucusu’ olarak anılır. Görevleri, onu bilinen dünyanın her yerine taşımış, her nereye gittiyse o ülkeyi insanların yaşamaları için daha güvenli bir yer yapmıştır. Tanrılardan çok az yardım almıştır; başarıları tamamen kendine aittir” (Rosenberg 2003: 46). Bundan dolayıdır ki Herakles’in “dünya savunucusu” olarak zikredilmesiyle sevgilinin, “yaşamın

³Yer altındaki ölümler ülkesinin tanrısı Hades, Aidoneus ve Plüton (zengin) adlarıyla da anılır. Görünmez anlamına gelen Hades adı hem tanrının kendisi, hem de egemen olduğu ölümler ülkesi için kullanılır. Hades tanrının bir özelliği kendisini görünmez kılan başlığıdır. Kuzey mitolojilerinde geçen ve Alman masallarında “Tarnkappe” diye anılan bu başlığı Hades’ten başka Athena, Hermes ve Perseus’la Herakles de takmıştır. [...] Hades üstüne anlatılan tek efsane Demeter’in kızı Persephone’yi kaçırmıştır. Mevsim dönümünü, toprağın ve bitkisel doğanın yazın canlanmasını, kışın ölmesini simgeleyen bu efsanede Hades’in rolü aşık olduğu Persephone’yi kaçırdıktan sonra bir daha yeryüzüne çıkmasını önlemek için bir nar tanesi yedirmesinden ileri gitmez. İnanışa göre Hades ülkesinde bir şey ağzına koyan bir daha oradan ayrılamazdı. Kızın kaçırılmasında payı olan Zeus Demeter’in yalvarmaları üzerine kızın altı ay yer altında, altı ay yeryüzünde kalmasını buyurur (Demeter, Persephone).” Bk. Azra Erhat (1996). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

⁴Helene kadın olarak neyse Herakles de erkek olarak odur, yani Yunan ve Latin mythos yazarlarını sonsuzca esinleyen efsanelik bir kişi. Ne var ki Grek boylarının ve özellikler Dor’ların kahramanlık görüş ve anlayışlarını kişiliğinde toplayan Herakles bir çeşit ulusal kahraman olmuştur. İnsanın doğaya karşı yenilmez saldırma ve dayanma gücünü simgeler. Yaptığı işler hep iyiye dönmüştür, doğanın insanın başına saldırdığı afet ve musibetleri yok etmekle insanlığa sonsuz iyiliği dokunur. Oysa kendisi trajik bir kişidir. Kahraman olmayı seçmemiştir, tanrı vergisi kuvvetinden de zevk duymaz, tersine onu dizgine vurmadığı için istemeyerek suç işler ve dengeyi bir türlü bulamayıp kendinden geçer, çıldırarak gibi olur. Herakles’e bütün işleri, kahramanlıkları zorla yaptırılır, Herakles köledir, insafsız bir efendinin buyruğunda ömrü boyunca çalışmak onun kara kaderidir. İlk doğduğu günden beri peşini bırakmayan Hera’nın kin ve öfkesi son demine kadar da rahata kavuşturamaz onu. Tam işleri bitmişken korkunç bir yanlışlık yüzünden cayır cayır yanar ve ölümler. Ama böylece büsbütün arımp ölümsüzlüğe kavuşur.” Bk. Azra Erhat (1996). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

iyiliksever soyguncusu” olarak nitelendirilmesi dünya üzerinde sergiledikleri tutumu ortaya koyar.

Şiirde insan, Hades ve Herakles gibi mitolojik Tanrılarla birlikte idealize edilerek, boyunduruk altına girmeyen sevgilinin, pek çok nitelikleri ele alınır. Dolayısıyla şiirde mitolojik bir unsur olarak ele alınan insan, sevgili karşısındaki özel konumundan, duruşundan, fikirlerinden ve de eylemlerinden tümünden vazgeçmek zorunda kalır.

“[...]

Herakles'i bile titretir güçlü parmakların,

İstesen dünyanın bütün tüfekleri,

Yayları, hançerleri bir büyük testi olur,

Güneşi doyuran bir büyük kaynak.

İstesen mitologya yeniden yazılır,

Tunç bir dağa oyulur terli omuzların.

Senin terli omuzların ilerde ara sıra

Bazı şeyleri kopararak içinden

Uzulca durgun sevgimi hatırlayacak.

Gören bir soyguncu diye adlandırır seni,

Oysa sen, yaşamının iyiliksever soyguncusu,

Toprağın, duyguların, çıkışların haydutu,

Ürkekliğin, içtenliğin yol keseni,

Yalansızlığın, açıklığın korsanı,

Sevincin, sevincin, hüznünlerin eşkiyası,

[...]” (Tamer 1998: 124-125).

Ülkü Tamer, “Atlının Türküsü” adlı şiirinde ise Birecik’ten Mazmahor’a yapılan bir yolculuğa değinir. Atla yapılan bu yolculukta gece, önemli bir detaydır. Nitekim şiirde “Gece vakti Azrail’de kol uzun” mısraı gece vaktinde başa gelecek olan kötülükleri ve kötü niyetli kişileri işaret eder. Şiirde bu durum Azrail’in can almakla görevli oluşundan faydalanılarak Azrail’in, art niyetli ve yine can alan bir insan olarak düşünülmesini sağlar:

“Birecik'ten Mazmahor'a yol uzun

Yürü atım rahvan atım tez yürü

Gece vakti Azrail'de kol uzun

Yürü atım rahvan atım tez yürü

Gün tükendi karşı dağın ardında

Koca yürek bir kurşunun derdinde

[...]” (Tamer 1998: 239).

Emekçi Olarak “İnsan”

“Antep Neresi” adlı şiir kitabında yer alan “Yazmasında” isimli şiir, Ülkü Tamer’in Anadolu kadınının fedakârlığını, sabrını ve hakikatli duruşunu gösterir. Şairin Anadolu kadını yazması ile birlikte vermesi, tamamıyla kültürel değerlerin bir dışavurumudur. Ülkü Tamer, “Yazmasında bozkır uzanır”, “Acısını dolar saçlarına” mısraları ile de çileli, huzursuz ve bir o kadar da yorucu bir hayatla baş başa olan bir kadın tipini verir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen şiirde ele alınan kadın, kendisine pek çok görevler de yüklense o, yaşadığı coğrafyanın bozkırıyla, tabiatın getirileriyle, mintanı ve de yazması ile sabrını her vakitte koruyan bir Anadolu kadını tiplemesidir. “Yazmasında”, çileli yaşamı boyunca tabiatla hep birlik içinde olan kadını da ele alır. O, dirayetli oluşunun ve sabrının yanı sıra, doğa ile de yoğrulduğunun ipucunu verir. Ülkü Tamer dolayısıyla, tabiatın da bir manzarasını sunmakla beraber, Anadolu kadınının genel bir tablosunu şu mısralarla ortaya koyar:

[...]

Mintanında sürüler otlar

Rüzgârı yerleştirir derisine

Yakasında küf böceği

Sakosunda bebe kaçağı taşır

[...]

Kardeştir Şahmeran'ın masalıyla.

Çarığında sabır taşı büyütür.

Tohum eker ayağına.

Çorabında dut kurusu.

Şalvarında mayın tarlası taşır.

[...]” (Tamer 1998: 250-251).

Ülkü Tamer, “Yaz” adlı şiirinde ise bir adamın, kayıgını özenle boyayıp ardından denize açılmasını konu edinir. Denize açılan adam artık balık tutmak için hazırdır. Çünkü bu iş için günlerce uğraşmış ve sonunda emeğinin karşılığını almıştır. Şiirde “o kadar dalmıştı ki işine” mısraı bir şeyler üretmenin hazzını ve mutluluğunu yansıtır. Şair, bu mutluluk halinin tüm emekçi insanlarca yaşanmasını arzular. Giriş, gelişme ve sonuç bölümü olarak ele alınması mümkün olan bu şiirin, iki önemli mesajı barındırdığı görülür. Bunlardan biri işçi haklarının savunulduğu iken bir diğeri toplatılan dergilerin özgür düşünce ortamına olan katkılarının göz ardı edilmemesidir:

“[...]

Bir kayığı vardı adamın,

adını "Hanoi" koymuştu.

Özenerek, kırmızı boyayla yazmıştı harfleri, kendi eliyle,

tam iki saatini vermişti bu iş için,

sabahleyin başlamıştı yazmaya, çaydan sonra,

biradan önce bitirmişti,

o kadar dalmıştı ki işine,

akşamleyin anlattığına bakılırsa

sabah denizini bile unutmuştu.

Sonra bütün hafta balığa çıktı,

izmaritler, istavritler yakaladı,

akşamları evinin bahçesinde pişirdi onları,

tanıdıklarını çağırıp buzlu rakılar içti,

işçi yürüyüşlerinin önemini belirtmekten kaçınmadı,

toplatılan dergilerdeki yazıları savundu,

[...] (Tamer 1998: 189).

Toplumcu Gerçekçiliğin Odağında “İnsan”

Ülkü Tamer'in toplumcu gerçekçiliği eserlerinde yalnız fikren öne çıkmaktadır. Şairin bu tavrı, Zülfü Livaneli gibi sosyalist eğilimli birçok sanatçı tarafından şiirlerinin bestelenmesine olanak sağlar. Öyle ki Ülkü Tamer'in Karacaoğlan'a ithaf ettiği “Güneş Topla Benim İçin” başlıklı şiir, bestelenen şiirlerinden sadece birisidir. Şairin toplumcu gerçekçiliğin odağındaki bu şiirleri eşitsizliklerin, adaletsizlerin, ezilen sınıfların ele aldığı metinleridir. Şair bu tavrını şiirlerinde göstermeyi seçerken sadece insani duyguları ön plana çıkarmıştır. “İstanbul” adlı şiirde bu durumun yansımalarını görmek mümkündür. İstanbul, kimi şairler için özel bir şehir konumunda iken, Ülkü Tamer, “İstanbul” şiirinde, kadın imgesinden yararlanarak kadının toplumda zamanla değişen yerine değinirken, kadının yaşadığı birçok güçlüklerin görüntüsünü verir:

“[...]”

Kadın ölür, yeniden saçlarına üşüşür kalabalık;

uykusundan iki kişinin başlattığı eski bir karanlığa azalır,

ölmekten hiç bıkmayan çağlar geçer gölgesinden.

Gölgesinden haydutlar geçer, dönüp onu kuyulardan çıkarır bir tanesi,

atların en iyisini ona verir; özlediği

sulardan geçer kadın, ama öteki haydutların çadırlarını görür birden,

yorgun atına bakar ve ağlar belki.

Ve büyür uykusunda İstanbul

“[...]” (Tamer 1998: 35).

Ülkü Tamer'in Zülfü Livaneli tarafından bestelenmiş şiirlerinden biri de “Memik’e Ağıt” tır. Şair bu şiirde yaşamadığı bir durumu birebir yaşamış gibi ele alır. Öyle ki şairin bir kurşunla vurulma hali ve sonrasında yaşananlar tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilir:

“On dört yaşım diken ile kaplanmış

Göz ucuma karıncalar toplanmış

Kurşun gelmiş kaşlarımın üstüne

Alın yazım okur gibi sapanmış

“[...]” (Tamer 1998: 245).

Bu durum Ülkü Tamer için bir seçimdir ve bu seçim sanatının gücüne ve büyüklüğüne işaret eder. Bunu yaparken bir çocuğun vurulma anını adeta yaşıyormuş hissi uyandırır. Bir canın yok oluşunu ele alan şair, hemen hemen tüm şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de tabiattan ve hayvanlardan yararlanmayı unutmaz. Şiirde serçe masumluluğu, küçüklüğü ve de temizliği temsil ederek güçsüz ve suçsuz bir canlının resmini çizer. Ayrıca şair, düzenin olmadığı bir dünyada, yetişmenin ve ilerlemenin olmayacağını dile getirir:

“ [..]

Kar üstüne düşer serçe çıt diye

Kanatları parça parça çıt diye

Dokandın mı bir ucuna kırılır

Can dediğin cansız sırça çıt diye

Uyu Memik oğlan uyu

Öte geçelerde büyü” (Tamer 1998: 245).

Sonuç

İkinci Yeni sanatçıları arasında yer alan Ülkü Tamer, şiirlerini bu anlayış içerisinde ele alsada İkinci Yeni'nin imgelerle yüklü olan yapısını ilerleyen zamanlarda terk eder. Şairin şiirlerinde yoğun olarak çocuk imgesine rastlanırken, Ülkü Tamer'in bu imgenin dışında aşk, sevgi, yol, yolculukta olma hali ve ölüm gibi daha çok soyut konularla şiirini oluşturduğu görülür. Ülkü Tamer'in kimi şiirleri ise toplumcu gerçekçilik bağlamında kaleme alınan bir yapıyı ifade eder. Şair bu dönemde daha çok iç sesinin ve duyularının etkisi altındadır. Ülkü Tamer gerek muhteva gerekse şekil bakımından İkinci Yeni şiir anlayışı çerçevesinde eserlerini ortaya koymuşsa da zamanla daha yalın bir üslupla toplumcu gerçekçiliğin beraberinde getirdiği insanı bünyesine alan şiirler kaleme alır. Dolayısıyla bu dönemde insanın farklı hususlarda ve farklı konumlarda işlendiği görülür. İnsanın, tüm yönleriyle verilmeye çalışıldığı bu yaklaşım sanatçının bilinci, olgunluğu ve şiirin etki alanıyla birleşerek insanın, şiirin yapı taşı olduğunu kabullendirir. Bu şiirlerde kimi zaman bir çocuk, bir kadın yahut bir Tanrı konumunda olan insanın aniden belirmesiyle şiirdeki zengin tema ve söylemle karşı karşıya kalmak mümkündür.

Kaynakça

- Akkanat, Cevat (2000). Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Bezirci, Asım (Ocak 1987). İkinci Yeni Olayı. İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Erhat, Azra (1996). Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaya, Ahmet İhsan (2016). İkinci Yeni'nin Son Yolcusu Ülkü Tamer Hayatı Sanatı Eserleri. Kayseri: Fenomen Yayıncılık.
- Kaya, Hüseyin (2016). Ülkü Tamer Şiirinde Yapı ve İzlek. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Menemencioğlu, Muazzez, (1972). "Sanatçılarla Konuşmalar Ülkü Tamer'le". Varlık, Mart, S. 570, s. 9.
- Rosenberg, Donna (2003). Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi. (Çev. Koray Akten, Erdal Cengiz, Atıl Ulaş Cüce, Kudret Emiroğlu, Tuluğ Kenanoğlu, Tahir Kocayığit, Erhan Kuzhan, Bengü Odabaşı). İmge Kitabevi.
- Süreya, Cemal (2018). Şapkam Dolu Çiçekle Toplu Yazılar 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tamer, Ülkü (1998). Yanardağın Üstündeki Kuş Toplu Şiirler. (1. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.